

**THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF WORLD
PEDAGOGICAL SCIENCE FROM ANCIENT TIMES TO THE
FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY AND THE PEDAGOGICAL
THEORY OF J. A. COMENIUS**

STUDENTS OF TERMEZ STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE

Choriyeva Xurmo Panji qizi,

choriyevaxurmo686@gmail.com

Choriyeva Surayyo Muxtor qizi

surayyochoriyeva876@gmail.com

ABSTRACT: This article highlights the stages of development of world pedagogical science from ancient times to the first half of the 19th century. It analyzes the pedagogical views of the Ancient East and West, the educational systems of the Middle Ages, the ideas of the Renaissance, and the formation process of New Era pedagogy. Furthermore, the pedagogical theory of the great Czech educator J. A. Comenius, his principles of education, didactic views, and his contribution to the development of world pedagogy are described in detail.

Keywords: history of pedagogy, ancient education, medieval pedagogy, Renaissance, J. A. Comenius, didactics, principles of education.

**Eng qadimgi davrlardan XIX asrning birinchi yarmigacha jahon
pedagogika fanining rivojlanish tarixi va YA. A. Komenskiyning
pedagogik nazariyasi**

Termez davlat pedagogika institute talabalari.

Choriyeva Xurmo Panji qizi.

[Choriyevaxurmo686@gmail.com](mailto:choriyevaxurmo686@gmail.com)

Choriyeva Surayyo Muxtor qizi.

surayyochoriyeva876@gmail.com

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

Annotatsiya: Mazkur maqolada jahon pedagogika fanining eng qadimgi davrlardan XIX asrning birinchi yarmigacha bo‘lgan rivojlanish bosqichlari yoritilgan. Qadimgi Sharq va G‘arb pedagogik qarashlari, o‘rta asrlar ta‘lim tizimi, Uyg‘onish davri g‘oyalari hamda Yangi davr pedagogikasining shakllanish jarayoni tahlil qilingan. Shuningdek, buyuk chex pedagogi YA. A. Komenskiyning pedagogik nazariyasi, uning ta‘lim tamoyillari, didaktik qarashlari va jahon pedagogikasi rivojiga qo‘shgan hissasi batafsil bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika tarixi, qadimgi ta‘lim, o‘rta asrlar pedagogikasi, Uyg‘onish davri, YA. A. Komenskiy, didaktika, ta‘lim tamoyillari.

Pedagogika insoniyat jamiyati bilan birga shakllanib, rivojlanib kelayotgan fan sohalaridan biridir. Ta‘lim va tarbiya masalalari jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida muhim ahamiyat kasb etgan. Shu bois pedagogik g‘oyalar va ta‘lim tizimlari tarixiy taraqqiyot jarayonida boyib, takomillashib borgan.

Qadimgi Sharq mamlakatlarida (Misr, Bobil, Hindiston, Xitoy) ta‘lim asosan diniy va amaliy xarakterga ega bo‘lgan. O‘qitish jarayoni yozuv, hisob-kitob, hunar va axloqiy tarbiyaga qaratilgan. Xitoyda Konfutsiy ta‘limotida axloqiy tarbiya, kattalarga hurmat va jamiyat oldidagi burch muhim o‘rin tutgan.

Qadimgi Yunonistonda esa pedagogika mustaqil fikrlar tizimi sifatida shakllandi. Suqrot, Platon va Aristotel ta‘lim-tarbiya masalalariga ilmiy yondashib, shaxsni har tomonlama rivojlantirish g‘oyasini ilgari surdilar. Ayniqsa, Aristotel ta‘limni aqliy, axloqiy va jismoniy tarbiya bilan uyg‘un holda olib borishni ta‘kidlagan.

O‘rta asrlarda ta‘lim asosan diniy muassasalar – madrasalar va monastirlar orqali amalga oshirilgan. Sharq mutafakkirlari – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi allomalar ta‘lim va tarbiya masalalariga katta e‘tibor qaratib, bilim olishning inson kamolotidagi o‘rnini asoslab berganlar.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Yevropada esa skolastik ta'lim tizimi hukmron bo'lib, bilimlar diniy dogmalar asosida berilgan. Biroq bu davr pedagogik tafakkur rivoji uchun muhim tajriba maktabi bo'lib xizmat qilgan.

Uyg'onish davrida inson shaxsi, uning qobiliyatlari va erkin fikrlashi markazga chiqdi. Erasmus Rotterdamskiy, Fransua Rable kabi mutafakkirlar ta'limni hayot bilan bog'lash g'oyasini ilgari surdilar.

XVII–XVIII asrlarda pedagogika mustaqil fan sifatida shakllandi. Aynan shu davrda YA. A. Komenskiy, Jon Lokk, Jan-Jak Russo kabi pedagoglar ilmiy pedagogikaning poydevorini yaratdilar.

YA. A. Komenskiy (1592–1670) jahon pedagogika fanining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning eng mashhur asari – "Buyuk didaktika" bo'lib, unda ta'limning umumiy qonuniyatlari va tamoyillari bayon etilgan.

Komenskiy ta'limni tabiatga mos holda tashkil etish g'oyasini ilgari surdi. Unga ko'ra, ta'lim jarayoni bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Komenskiy sinf-dars tizimini asoslab bergan va ta'limning uzluksizligini ta'kidlagan. Uning pedagogik tamoyillari quyidagilardan iborat:

ko'rgazmalilik;

izchillik va tizimlilik;

osondan qiyinga;

onglilik va faollik;

bilimlarni mustahkamlash.

Komenskiy barcha bolalar uchun teng ta'lim olish huquqini e'tirof etib, umumxalq maktabi g'oyasini ilgari surgan. Bu qarashlar zamonaviy ta'lim tizimining rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Jahon pedagogika fanining rivojlanish tarixi insoniyat madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimgi davrlardan boshlab XIX asrning birinchi yarmigacha bo'lgan davrda pedagogik g'oyalar boyib, ilmiy asosga ega bo'ldi. YA. A.

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

Komenskiyning pedagogik nazariyasi esa zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Dastlab ta'lim va tarbiya tajribaga, diniy qarashlarga va amaliy ehtiyojlarga asoslangan bo'lsa, tarixiy taraqqiyot davomida u asta-sekin ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan fan sifatida shakllandi. Qadimgi Sharq va G'arb mutafakkirlarining pedagogik qarashlari, o'rta asrlar allomalari ilmiy merosi hamda Uyg'onish davri g'oyalari pedagogika fanining rivojlanishiga mustahkam zamin yaratdi.

Yangi davrga kelib pedagogika mustaqil fan sifatida qaror topdi va uning ilmiy asoslari yaratildi. Ayniqsa, buyuk pedagog YA. A. Komenskiyning ta'lim nazariyasi pedagogika tarixida muhim burilish yasadi. Uning ta'limni tabiatga mos holda tashkil etish, ko'rgazmalilik, izchillik, tizimlilik, onglilik va faollik tamoyillariga asoslangan qarashlari zamonaviy ta'lim tizimlarining metodologik poydevorini tashkil etadi. Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan sinf-dars tizimi va umumxalq ta'limi g'oyasi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Shu bois, jahon pedagogika fanining tarixiy rivojini va YA. A. Komenskiy pedagogik merosini chuqur o'rganish kelajak pedagog kadrlarini tayyorlashda, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu boy ilmiy meros zamonaviy ta'limni takomillashtirish va pedagogik faoliyatni ilmiy asosda olib borishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogika fani insoniyat tarixida eng qadimgi davrlardan boshlab shakllanib kelgan. Chunki har bir jamiyat yosh avlodni tarbiyalash, unga bilim berish va hayotga tayyorlashga ehtiyoj sezgan. Dastlab tarbiya va ta'lim jarayoni insonlarning kundalik hayot tajribasi asosida amalga oshirilgan bo'lsa, keyinchalik u ilmiy-nazariy fan sifatida rivojlanib borgan.

Eng qadimgi davrlarda, ibtidoiy jamiyat sharoitida bolalar kattalardan ov qilish, mehnat qilish, yashash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rganishgan. Tarbiya

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

jarayoni jamoa tajribasi, urf-odatlar va an'analar orqali amalga oshirilgan. Bu davrda maxsus maktablar bo'lmagan, tarbiya tabiiy va amaliy xarakterga ega edi.

Qadimgi Sharq mamlakatlarida ta'lim va tarbiya tizimi asta-sekin rivojlana boshladi. Misr, Bobil, Hindiston va Xitoy kabi davlatlarda dastlabki maktablar tashkil etilib, yozuv, matematika, diniy va axloqiy bilimlar o'rgatilgan. Masalan, Misrda yozuvchilar maktablari mavjud bo'lib, unda davlat boshqaruvi uchun savodli kadrlar tayyorlangan. Xitoyda Konfutsiy ta'limoti asosida insonni axloqli, tartibli va jamiyatga foydali qilib tarbiyalashga katta e'tibor berilgan. Sharq pedagogikasida kattalarga hurmat, intizom va ma'naviy tarbiya muhim o'rin tutgan.

Pedagogika fanining nazariy asoslari esa qadimgi Yunonistonda shakllangan. Yunon faylasuflari ta'lim va tarbiya masalalarini ilmiy asosda tushuntirishga harakat qilganlar. Sokrat ta'lim jarayonida savol-javob va suhbat metodini qo'llab, insonni mustaqil fikrlashga o'rgatish kerakligini ta'kidlagan. Platon ta'limni davlat boshqarishi zarurligini ilgari surib, tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosiy omili ekanini aytgan. Aristotel esa tarbiyani aqliy, axloqiy va jismoniy rivojlanish bilan bog'liq holda tushuntirgan.

Qadimgi Rimda ta'lim amaliy yo'nalishga ega bo'lib, notiqlik san'ati, huquqshunoslik va harbiy tayyorgarlikka e'tibor kuchli bo'lgan. Rimliklar ta'limni hayotga yaqinlashtirishga intilganlar.

O'rta asrlarga kelib, Yevropada ta'lim asosan diniy xarakterga ega bo'lib qoldi. Maktablar cherkov va monastirlar qoshida faoliyat yuritgan, ta'lim mazmuni diniy kitoblarni o'rganishdan iborat bo'lgan. Shu bilan birga, Sharqda, ayniqsa Markaziy Osiyoda ilm-fan yuksak rivojlangan. Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy kabi allomalar ta'lim va tarbiya masalalariga katta e'tibor berib, pedagogik fikr rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. Ibn Sino bolalar tarbiyasida jismoniy va aqliy rivojlanish uyg'un bo'lishi kerakligini ta'kidlagan.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

XIV–XVI asrlarda Uygʻonish davri boshlanib, taʼlimda inson shaxsiga eʼtibor kuchaydi. Bu davrda bilimlar dunyoviylashib, tarbiya insonparvarlik gʻoyalari asosida rivojlandi. Erasmus Rotterdamskiy, Tomas Mor, Fransua Rable kabi mutafakkirlar bolani erkin tarbiyalash va taʼlimni hayot bilan bogʻlash zarurligini ilgari surdilar.

XVII asr pedagogika tarixida muhim burilish davri boʻlib, pedagogika mustaqil fan sifatida shakllandi. Bu jarayonda buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy alohida oʻrin tutadi. U “pedagogika otasi” deb eʼtirof etilgan va zamonaviy taʼlim tizimining asoschisi hisoblanadi. Komenskiyning eng mashhur asari “Buyuk didaktika” boʻlib, unda taʼlimning ilmiy asoslari yoritilgan.

Komenskiy taʼlim hamma uchun birdek boʻlishi kerakligini taʼkidlagan. Uning fikricha, taʼlim faqat boylar yoki zodagonlar uchun emas, balki barcha insonlar, jumladan qizlar va kambagʻallar uchun ham zarur. Bu gʻoya umumiy taʼlim tamoyilining shakllanishiga sabab boʻldi.

Komenskiy taʼlimni tabiatga mos holda tashkil etish zarurligini aytgan. Yaʼni oʻqitish jarayoni bolaning yosh va rivojlanish xususiyatlariga mos boʻlishi kerak. U taʼlimda oddiydan murakkabga, osondan qiyinga, yaqindan uzoqqa tamoyillarini ilgari surgan.

Komenskiyning yana bir muhim gʻoyasi koʻrgazmalilik prinsipi hisoblanadi. U bolalar bilimni koʻrish, kuzatish va tajriba orqali yaxshiroq oʻzlashtirishini taʼkidlab, darslarda rasm, predmet va koʻrgazmali vositalardan foydalanishni tavsiya etgan.

Komenskiy sinf-dars tizimini yaratgan pedagog sifatida ham mashhurdir. U oʻquvchilarni yoshiga qarab sinflarga boʻlish, darslarni jadval asosida oʻtish va oʻqituvchining rahbarlik rolini belgilab berdi. Hozirgi zamonaviy maktab tizimi aynan Komenskiy gʻoyalari asosida shakllangan.

Komenskiy taʼlim va tarbiyani ajralmas jarayon deb bilgan. U bilim berish bilan birga insonni axloqli, maʼnaviy yetuk qilib tarbiyalash lozimligini taʼkidlagan.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmida pedagogika rivoji davom etdi. Jon Lokk tarbiyada tajribaning ahamiyatini ko'rsatgan bo'lsa, Jan Jak Russo erkin tarbiya g'oyasini ilgari surdi. Pestalotsi esa mehr-muhabbatga asoslangan ta'lim va amaliy mashg'ulotlar orqali o'qitish zarurligini asoslab berdi. Shu davrlarda pedagogika mustaqil fan sifatida yanada mustahkamlandi.

Pedagogika fani eng qadimgi davrlardan boshlab uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Qadimgi Sharq va Yunon pedagogik qarashlari, o'rta asrlardagi diniy ta'lim, uyg'onish davridagi insonparvarlik g'oyalari pedagogika rivojiga zamin yaratgan. Ayniqsa, Yan Amos Komenskiy pedagogikani ilmiy asosga qo'yib, zamonaviy ta'lim tizimining poydevorini yaratgan buyuk pedagog sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Komenskiy YA. A. Buyuk didaktika. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Forobiy A. Fozil odamlar shahri. – Toshkent.
3. Ibn Sino A. Donishnoma. – Toshkent.
4. Pedagogika tarixi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent.
5. Qodirov B. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent.

